

UOT 028 (479.24)
KBT Ч735.113.2(2A)

Kitabxanalar müəliə mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm mərkəz kimi

A.T.Abdullayeva
ada.abdulla@gmail.com

Xülasə: *Məqalədə informasiya mədəniyyətinin bir komponenti kimi müəliə mədəniyyəti anlayışının məzmunu açılmış, oxucularda müəliə üzrə bir sıra bacarıq və vərdişlərin, müəliə tələbatı və ona davamlı marağın formalaşması, müxtəlif müəliə məqsədləri tədqiq edilmişdir. Həmçinin müəliə mədəniyyətinin formalaşması mərkəzi kimi kitabxanaların qarşısında duran vəzifələr, kitabxanalarda istifadə edilən yeni forma və metodlar işıqlandırılmışdır.*

Açar sözlər: *müəliə mədəniyyəti, informasiya mədəniyyəti, informasiya texnologiyaları, kitabxanalar*

Ключевые слова: *культура чтения, информационная культура, информационные технологии, библиотеки*

Key words: *reading literacy, information literacy, information technologies, libraries*

Müxtəlif sahələrdə cəmiyyət üzvlərinin gündəlik fəaliyyəti hər bir dövlətin həyatında vətəndaşlarının şüurlu, yaradıcı iştirakının əhəmiyyətini bir daha təsdiqləyir. Bu isə cəmiyyətin hər bir üzvündən yüksək səviyyəli mədəniyyət, şəxsi təhsil və öz dünyagörüşünün formalaşdırılması işində böyük səriştə tələb edir. Şəxsi təhsil, öz biliyini inkişaf etdirmə təkcə elm, ədəbiyyat, incəsənət və s. üzrə dəyərlərin müstəqil öyrənilməsi deyil, öz-özünü tərbiyələndirmə metodikası üzrə zəruri biliklərin əldə edilməsi, nəzəriyyəni təcrübə ilə əlaqələndirmək bacarığı, həmçinin yenilikləri gündəlik həyatına fəal şəkildə tətbiq etmək qabiliyyətidir.

İnformasiya ilə savadlı işləmək bacarığı - XXI əsrin insanı üçün tamamilə zəruri keyfiyyətdir. İnformasiyanın axtarışı, seçilməsi, qiymətləndirilməsi vərdişlərinə yiyələnmədən həyat və fəaliyyətin istənilən sahəsində uğur əldə etmək qeyri-mümkündür. İnformasiya mədəniyyətinin formalaşması insanın şəxsi və peşəkar təşəkkülünün müxtəlif sahələrində- ailədə, təhsil müəssisələ-

rində, peşəkar və asudə fəaliyyət sferasında baş verir. İnformasiya mədəniyyətinin yüksək səviyyəsi insana istədiyi informasiyanı operativ şəkildə əldə etməyə, ondan peşə fəaliyyətində və adi həyatda tam istifadə etməyə imkan yaradır. Bu prosesdə xüsusi rol müxtəlif növ informasiya resurslarını mühafizə edən, ictimai istifadəyə təqdim edən kitabxanalara məxsusdur.

Müasir kitabxana istifadəçilərin və bütün yerli əhalinin mütaliyə olan tələbatını ödəyir, mütaliə və informasiya mədəniyyətini formalaşdırır. İnformasiya mədəniyyəti informasiya cəmiyyətində şəxsiyyətin uğurlu peşəkar və qeyri-peşəkar fəaliyyətinin, eləcə də sosial müdafiəsinin ən mühüm faktorudur. Mütaliə mədəniyyəti isə şəxsiyyətin informasiya mədəniyyətinin bir komponentidir. “Mütaliə mədəniyyəti” anlayışı ilə yanaşı tədricən onun tərkib hissəsi kimi “kitabxana- biblioqrafiya savadlılığı” anlayışı formalaşmağa başlamışdır. Bu anlayış oxucunun bir sıra bacarıq və vərdislərinin müəyyən səviyyəsini nəzərdə tutur: mütaliə tələbatı və ona davamlı marağın olması, kitabın əsas elementlərinin təyinatı və mahiyyətini anlamaq, oxu vərdisləri, elementar biblioqrafik biliklərin (kitabxananın soraq-biblioqrafiya aparatından və kitabxana-informasiya resurslarından istifadə etmək bacarığı) lazımi səviyyədə olması və s.

Kitab və mütaliənin təbliği – hər bir kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətidir. Kitab və mütaliənin təbliği üzrə proqram əhalinin bütün kateqoriyalarının kitabxanalara cəlb edilməsi ilə həyata keçirilir, lakin əsas diqqət uşaq, yeniyetmə və gənclərin mütaliəsinə yönəldilir. Uşaq və yeniyetmələrin mütaliə xarakteri isə hər gün dəyişir: uşaqlar üçün kitabı müstəqil seçmək heç də həmişə asan olmur - kitabların sayı həqiqətən çoxdur və yeni başlayan oxucu çox vaxt özü də nə istədiyini, nə oxuyacağını bilmir. Əgər söhbət məktəb tapşırığından, konkret mövzu və ya artıq formalaşmış marağdan gedirsə problem yaranmır, lakin sərbəst oxu zamanı kitab seçimi asan olmur.

Müasir gənc adam isə, ilk növbədə, yeni texnologiyaların və resursların istifadəçisi, virtual informasiyanın qavrayışına istiqamətlənmiş şəxsiyyətdir. Bu gün ona lazım olan informasiyanı qısa zaman kəsiyində, operativ və dinamik şəkildə əldə etmək çox vacibdir. Kitabxanaların da müasir maarifləndirmə fəaliyyətinin zəruri tərkib hissəsi uşaq və gəncləri faydalı ədəbiyyatın mütaliəsinə yönəltmək, müxtəlif yaradıcı müsabiqələrdə iştiraka cəlb etmək olmalıdır.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması şəraitində başlıca vəzifələrdən biri yeni mədəniyyətin elementlərini tənqidi qəbul etməyə köməklik göstərmək, uşaq və yeniyetmələrdə həm çap, həm də elektron formada sənədlər üzrə mütaliə mədəniyyətini inkişaf etdirməkdir. Kitabxanaçı üçün əsas olan oxucuda mütaliyə maraq yaratmaq, onu düzgün istiqamətləndirməkdir. Bu iş lap erkən yaşlarından başlamalıdır. Kitabxanaya ilkin yazılış zamanı kitabxanacının oxucu ilə söhbəti, ona fərdi yanaşmaqla oxucunu daha yaxından tanımaq, onun maraqlarını öyrənmək, onu istiqamətləndirə bilmək üçün vacib bir addımdır.

Erkən yaşlarda formalaşan maraqlar, sonralar böyüməkdə olan gənc nəslin vərdişinə və zəruri tələbatına çevrilir. Odur ki, bu işdə kitabxanaçıların müəllimlərin, pedaqoqların qarşılıqlı əlaqəsi çox vacib amildir. Zəruri olan odur ki, oxucular dərslərə hazırlıq zamanı və ya hər hansı sərbəst mövzu üzrə işləyərkən kitabxanaya gəlməyin qaçılmaz olduğunu anlasınlar.

Mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılması modelinə onun formalaşdırılmasının məqsədi, funksiyaları, metodları (alqoritmik, evristik və proqramlaşdırılmış təlim metodları), inkişafı və nəticəsi kimi komponentlər daxildir. Bu mədəniyyətin formalaşdırılması sisteminin reallaşması üzrə əsas metodik şərtlər aşağıdakılardır: sosial, psixoloji, kommunikativ amillər; oxucu fəaliyyətinin motivləri; bilik və bacarıqların mənimsənilməsini təmin edən forma, üsul və vasitələr; fərdi oxucu fəaliyyəti.

Mütaliənin məqsədləri müxtəlif ola bilər:

- təhsil (şəxsi təhsil yolu ilə təcrübənin əldə edilməsi; dərslərə hazırlıq; funksional savadlılığın formalaşdırılması, ümumtəhsil bacarıqlarının formalaşdırılması);

- informasiya (informasiyanın alınması; yeni biliklərin öyrənilməsi);

- inkişaf (idraki tələbatın ödənilməsi; yaradıcı fəallığın stimullaşdırılması);

- sosiallaşma (ədəbi qəhrəmanların təcrübəsinin mənimsənilməsi yolu ilə şəxsiyyətin sosial inkişafı);

- tərbiyəvi/etik (mənəvi meyllərin, xeyir və şər haqqında təsəvvürlərin, cəmiyyətdə davranış normalarının formalaşdırılması);

- estetik (kitabdan sənət əsəri kimi estetik zövq almaq);

- asudə vaxtın təşkili və əyləncə.

Bəyəndiyimiz müəllimlərin kitablarını tapmaq, digər insanların və ya mütəxəssislərin onlar haqda rəylərini oxumaq, eyni mövzuda materiallar tapmaq üçün kitabxana və axtarış sistemlərindən istifadə vərdişlərinə sahib olmaq zəruridir. Yəni, mütaliənin estetik və əyləncə funksiyasının tam reallaşması üçün kitabxanadan istifadə vərdişlərinə sahib olmaq lazımdır. Lakin əgər bizə tədqiqat aparmaq, məlumat almaq, faktları araşdırmaq lazımdırsa, biz məlumatların dəqiqliyi, etibarlılığı, relevantlığının qiymətləndirilməsi üzrə müəyyən bacarıq və vərdişlərə yiyələnməliyik.

Bu gün mütaliə sahəsində ən mühüm vəzifələr arasında şəxsiyyətin sosiallaşması vasitəsi kimi kitab və mütaliənin yüksək statusunun saxlanması, oxu vərdişləri üzrə metodların və texnologiyaların hazırlanması və eləcə də mütaliənin təbliği zərurəti, bütün oxucu kateqoriyası üzrə informasiya və mütaliə mədəniyyətinin yüksək səviyyəsinin formalaşdırılmasını vurğulamaq olar.

Deməli mütaliənin təhsil, informasiya, sosiallaşma, inkişaf funksiyalarının səmərəli həyata keçirilməsi üçün təkcə kitabxana-biblioqrafiya savadlılığını

formalaşdırmaq kifayət deyil. Eyni zamanda tənqidi təfəkkür vərdişlərinə, informasiyanın qiymətləndirilməsi bacarığına, yəni informasiya-axtarış və analitik təhlil fəaliyyətinə malik olmaq da çox zəruridir. Məhz bu vərdiş və bacarıqların formalaşdırılmasının əsas səbəbləri oxu prioritetlərinin dəyişməsi, tədris fəaliyyəti üçün zəruri olan düzgün informasiyaya tələbatın olması, keyfiyyətsiz, qərəzli informasiyanın həcmnin artması hesab edilir.

Informasiya mədəniyyətinin ilkin elementlərinin aşılınması oxucuların kitabxanaya yazılması zamanı kitabxanada göstərilən xidmətlər, onun informasiya ehtiyatları haqqında məlumat verilməsi ilə başlayır. İstifadəçilərin diqqətini cəlb etmək üçün ən əlverişli yerdə yerləşdirilən informasiya guşələri təşkil edilir, orada kitabxanadan istifadə qaydaları, pullu xidmətlər haqqında məlumatlar, abunə olunmuş dövrü nəşrlərin siyahısı, yaddaş kitabçaları, bukletlər, plakatlar, yeni daxil olan kitablar haqqında qısa tövsiyə siyahıları təqdim edilir.

Bu gün oxucuların informasiya mədəniyyətinin formalaşması üçün yeni yanaşmalar tələb olunur. Müasir kitabxanalar yalnız oxucuya zəruri məlumat verməklə fəaliyyətini məhdudlaşdırmamalı, həm də onların informasiya axınında düzgün istiqamətlənməsinə yardım göstərməli, yeni xidmətlər təklif etməli, oxucuları mütaliə ilə bağlı yeni layihələrə cəlb etməlidir. Odur ki, hər bir kitabxana mütaliə vərdişlərini daha geniş miqyasda formalaşdırmaq və oxucularda kitaba, mütaliəyə maraq yaratmaq üçün innovativ üsullardan istifadə etməlidir.

Bu sahədə Milli Kitabxananın təcrübəsinə müraciət etsək oxuculara təqdim edilən bir sıra yeni xidmətlər və yeni elektron resursların, yeni layihələrin şahidi olarıq. (bax- http://anl.az/download/ie_oxeiiytt.pdf)

Hazırda M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının R.Behbudov küçəsinə baxan hissəsində olan bağçasında günün 24 saati ərzində oxucuların və bütün vətəndaşların sərbəst şəkildə kitab mütaliə etməsinə şərait yaradan “Açıq kitabxana” mütaliə guşəsi fəaliyyətə başlamışdır. Burada ayrı-ayrı şəxslər, oxucular, yazıçılar, şairlər, ziyalılar və alimlər tərəfindən kitabxanaya təqdim olunan kitablar nümayiş olunur və onlardan hamının rahat istifadəsinə şərait yaradılır. Eyni zamanda açıq kitabxanada “Mən oxudum, sən də oxu” deyəli altında “kitabı kitaba dəyişmə” guşəsi də fəaliyyət göstərir. Burada həmçinin açıq səma altında poeziya gecələri, mütaliə axşamları, ayrı-ayrı yazıçı və şairlərlə görüşlər keçirilir, yeni kitabların təqdimat mərasimləri, imzalı görüşlər təşkil olunur. “Açıq kitabxanada” oxuculara təqdim edilən kitablar arasında Azərbaycanın tarixi, ictimai-siyasi həyatı, iqtisadiyyatı, mədəniyyət və incəsənəti, Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqların adət-ənənəsi, multikulturalizm, tolerantlıq, bədii ədəbiyyata dair yerli və xarici müəlliflərin Azərbaycan, türk, rus və ingilis dillərində kitabları, müxtəlif mövzularda jurnallar, uşaq ədəbiyyatı geniş yer tutur. Bu isə öz növbəsində paytaxt sakinləri arasında mütaliə vərdişlərinin formalaşmasına, asudə vaxtın səmərəli təşkilinə və kitabın kütləvi

şəkildə təbliğinə xidmət edən növbəti uğurlu layihədir. Bir sıra kitabxanalar və xüsusən də region kitabxanaları bu layihə əsasında öz oxucuları üçün də belə açıq kitabxana yarada bilirlər.

Bundan əlavə bu gün kitabxanalar kitab təbliğini daha da artırmaq və kütləviləşdirmək məqsədilə buktreylerlər, bukkrossinq, (bax-<http://anl.az/down/innovativ.pdf>) kitab oxusu üzrə fləşmoblar, oxudun – danış, səyyar kitabxanalar və başqa yeni tədbir formalarından istifadə etməli, kitabxanaya yeni daxil olan və unudulmuş dəyərli kitablar haqqında sosial şəbəkələrdə, bloqlarda müzakirələr keçirməlidirlər.

Bütün deyilənlərə əlavə olaraq qeyd etmək istərdim ki, hər bir kitabxana tipindən, növündən, məqsəd və oxucu istiqamətindən asılı olaraq ilk növbədə mütaliə mədəniyyəti və ya informasiya mədəniyyəti üzrə fəaliyyət proqramı hazırlamalıdır. Bu zaman aşağıdakı məsələlər nəzərə alınmalıdır: kitabxanadan istifadə qaydaları, elektron kataloqda axtarış, elektron kitabxanadan, onlayn bazalardan istənilən sənədi əldə etmək üzrə təlimati xarakterli videoların, sosial şəbəkələrin hazırlanması (KİV və internet vasitəsilə yayımlanma); təhsil müəssisələrinin, kütləvi kitabxanalarla, məktəb kitabxanaları ilə əlaqəli şəkildə fəaliyyətinin təşkili; kitab təbliği üzrə yeni iş forma və metodlarının tətbiqi; tədris planına daxil ediləcək informasiya mədəniyyəti üzrə yeni proqramların (informasiya mədəniyyətinin formalaşması və mütaliənin təbliği üzrə kompleks proqramlar) hazırlanması (akademik və məktəb kitabxanalarında); kitabxana işçilərinin özlərinin informasiya mədəniyyətinin formalaşması məqsədilə metodik tövsiyələrin hazırlanması, onlayn təlimlərin təşkili.

Ədəbiyyat

1. İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti: sorğu kitabçası/tərt.ed. A.Abdullayeva; ixtisas red. və bur. məs. K.Tahirov; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı, 2016,41s.
2. İsmayılova Ə. Oxuculara xidmətin əsas istiqamətləri, innovativ yeniliklərin tətbiqi təcrübəsi: Azərbaycan Milli Kitabxanasının təcrübəsi əsasında /Ə.İsmayılova; red. K.Tahirov; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərb. Milli Kitabxanası.Bakı: Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2016, 55s.
3. Бородин В.А. Культура чтения – универсум развития личности и модернизация образования /В.А.Бородин //Культура чтения в контексте модернизации Российской школы.СПб., 2003, с.7-9
4. Гендина Н.И. Формирование информационной культуры личности: теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины /Н.И.Гендина. Москва, 2006, 149с.
5. Наумов И.А. Роль и место библиотеки в формировании культуры современного читателя /И.А.Наумов//Всероссийская научно-практическая конференция

“Современный читатель и библиотека: выбор коммуникативных практик” 15-16 ноября 2012 года, Санкт-Петербург (<http://www.nlr.ru/tus/20121115/doc.html>)

6. Пантюхова Т.В. Читательская культура в обществе коммуникаций/Т.В.Пантюхова//Библиотекосведение, 2008, №3, с.61-64

Библиотеки как важный центр в формировании культуры чтения

А.Т.Абдуллаева

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются понятия культуры чтения как компонент информационной культуры, ряд навыков и привычек чтения у читателей, формирования потребности к чтению и развития устойчивого интереса и различные цели чтения. Кроме того, рассматриваются задачи стоящие перед библиотеками как центр развития культуры чтения, новые формы и методы используемые в библиотеках.

Libraries as an important center in the formation of reading literacy

A.T.Abdullayeva

SUMMARY

There are investigated the concept of reading literacy as a component of information literacy, set of skills and reading habits of readers, the formation of needs for reading and development of the sustainable interest and the different reading goals. In addition, the article provides information about duties of libraries as a centre for the development of reading literacy, new forms and methods used in libraries.